

Soome on asunud otsima väljapääsu sündimuskriisist

LEA DANILSON-JÄRG
Pere Sihtkapital SA juhataja

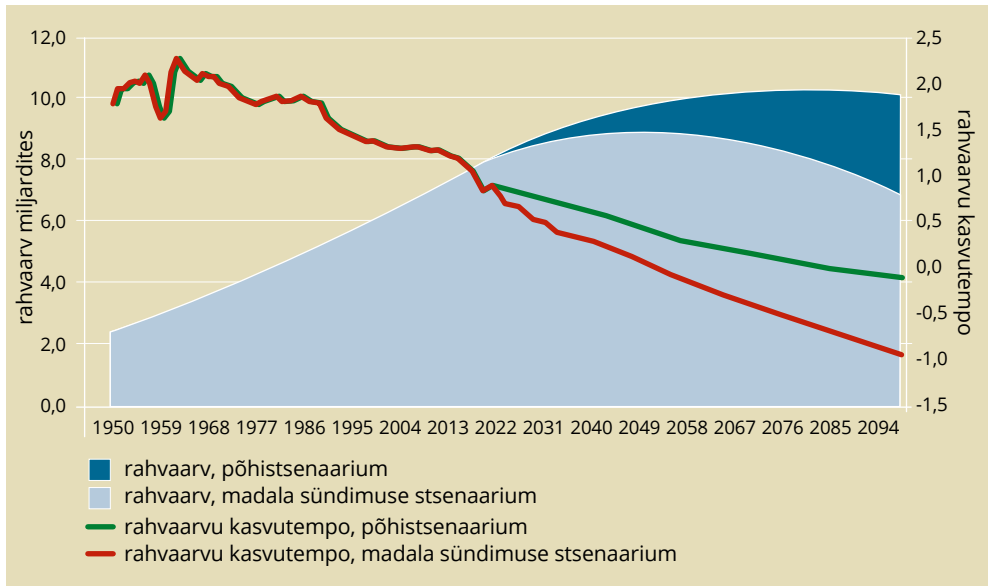
Maailma rahvastiku arengus on kuju võtmas uus etapp – juba selle sajandi teises pooles asendub maakera rahvaarvu kasv vähenemisega. Muutuse põhjuseks on kiiresti vähenev sündimus, mis langeb värskete rahvastikuprognoside kohaselt järgmise 15 aastaga globaalselt allapoole taastetaset.

Maaailma rahvaarv kasvab seejärel siiski veel mitukümmend aastat pereloomees olevate põlvkondade suuruse ja eluea pikenemise toel, kuni kasv ammendub ja asendub kahanemisega. (UN 2024)

Niisuguse olukorra saabumine ei ole tegelikult üllatus. Sellele viitas maailma

rahvastiku kasvutempo järjepidev aeglustumine ning taastetasemest madalama sündimusega riikide kiire lisandumine. Enne 20. sajandi lõpukümnendit piirdus selliste riikide geograafia Euroopa ja väikese hulga riikidega väljaspool meie maailmajagu. Mõnekümne aasta vältel on toimunud suured muutused ja praegu elab juba 2/3 maailma rahvastikust riikides, kus sündimus on allpool taastetaset, mis tähendab, et elu jooksul saavad naised keskmiselt vähem kui kaks last. Sellest jääb väheks, et laste põlvkonnad oma vanemate põlvkondi arvuliselt asendaksid, mis viibki pikemas vaates rahvaarvu vähenemiseni.

Üllatavaks võib pidada seda, et sündimuse vähenemine on olnud viimase 10–15 aasta vältel palju kiirem ja järsem, kui varasemates rahvastikuprognosides eeldati. Sündimus langeb enamikus riikides, aga kiiremini just kõrgema sündimusega riikides. (Bhattacharjee *et al.* 2024) Selle muutuse peegeldusena on ÜRO rahvastikuosakond korrigeerinud alates

JOONIS 1. Maailma rahvaarvu kasvutempo, rahvaarv aastatel 1950–2023 ning ÜRO rahvastikuproгноos aastateks 2024–2100, põhi- ja madala sündimuse stsenaariumid.

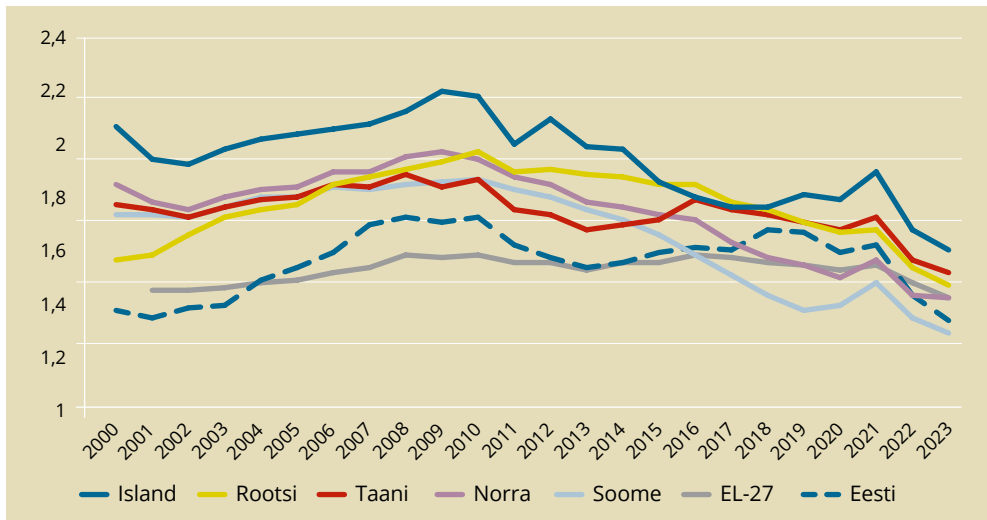
Allikas: UNPD (2024). *World Population Prospects: The 2024 Revision; Our World in Data*

2015. aastast näiteks Aafrika suurima elanike arvuga riigi Nigeeria rahvaarvu prognoosi samm-sammult väiksemaks: Nigeeria prognoositav rahvaarv 21. sajandi lõpul on vähenenud 752 miljonilt (2015. a prognoos) 476 miljonini (2024. a prognoos). Maailma juhtivaks majandusjõuks pürgiva Hiina rahvaarvuks 2100. aastal ennustati veel kümnekond aastat tagasi miljard inimest, 2024. aasta prognoosi kohaselt ootab aga Hiinat ees rahvaarvu vähenemine praeguselt 1,4 miljardilt 640 miljonini.

Varasematest rahvastiku kiire kasvu prognoosidest lähtudes on ÜRO aastakümneid tegelenud sündimust piiravate sõnumite ja meetmete edendamise, eriti just vaesemates riikides. Sündimuse vähendamist on peetud kestliku arengu üheks eelduseks. (UNFPA 1994) Olukord on praeguseks paljudes riikides, eriti Euroopas ja Ida-Aasias, kardinaalselt muutunud. Uues olukorras tuleks pereplaanimist ja inimeste reproduktiivõigusi mõtestada senisest avaramalt: need ei peaks tähendama üksnes soovimatute sündide tõhusat vältimist, vaid pürgimist

selle poole, et saadud laste arvu ja soovitud laste arvu vahel ei oleks lõhet kummaski suunas. (UN DESA 2017; UNFPA 2019; UN 2022)

Samas on senised sõnumid inimestesse sügavalt juurdunud ning kujunenud hoiakuid ei ole enamasti lihtne muuta. Sünde soosiva hoiaku suunas tuleks sihtsiiski seada, sest isegi kui sündimus taastetasemeni ei küüni, oleks ka vähesel sündimuse kasvul suur mõju. Sündimuskordajaga vahemikus 1,7–2,0 väheneks rahvastik suhteliselt aeglaselt, aga kui see langeb pikemaks ajaks vahemikku 1,0–1,4, satub ühiskonna toimimine ja jätkusuutlikkus tugeva surve all. Tööjõu pakkumine väheneks sellisel juhul 25–50 protsenti võrreldes esimese variandiga. Juba praegu kurdetakse enamikus arenenud riikides töökahe vähesuse üle, väga madala sündimuse kinnistumine teeb olukorra palju keerulisemaks. Asi pole üksnes majanduse kahanevas konkurentsivõimes, vaid ka selles, et pikka aega kestva väga madala sündimusega kaasneb ühiskonna pretse-denditu vananemine ja sellega kaasnev

JOONIS 2. Summaarne sündimuskordaja, Põhjamaad, Eesti ja EL-27 riigid aastatel 2000–2023
 Allikas: Eurostat, riikide statistikaametid

surve pensioni- ja tervishoiusüsteemile. Näiteks Hiinas, kus ÜRO prognoosib sündimuse mõõdukat suurenemist ja stabiliseerumist tasemel 1,35 last naise kohta, ületab 65-aastaste ja vanemate osa rahvastikus 21. sajandi viimasel veerandil 45 protsendi piiri, mis tähendab, et iga tööealise kohta on rohkem kui üks eakas. Raske on ette kujutada, et sellised suured riigid nagu Hiina saaksid isegi teoreetiliselt globaalselt väheneva sündimuse kontekstis tööjõu puudust sisserändega leevendada.

Eesti kohta näitab ÜRO rahvastikuprognosis alla 20-aastaste laste ja noorte arvu vähenemist praeguselt ligi 300 000-lt 200 000-le juba 2040. aastate alguseks.

Sündimuslangus tekitab probleeme kõikjal maailmas, kuid suuremaks ohuks on see just väiksematele rahvastele, kelle puhul rahvaarvu vähenemine alla teatava kriitilise piiri võib seada küsimärgi alla nende edasikestmise. Eestlased on oma napilt miljonilise rahvaarvuga kultuurirahvaste hulgas ühed väiksemad ja seetõttu ka haavatavamad. Eesti kohta näitab ÜRO rahvastikuprognosis alla 20-aastaste laste ja noorte arvu vähenemist praeguselt ligi 300 000-lt 200 000-le juba 2040. aastate alguseks. Pole raske ette kujutada, kui valusaid koolivõrgu kärpeid see tähendab. Koolivõrgule lisaks puudutab noorte hulga vähenemine sama jõuliselt tööturgu ja majandust, sundides ettevõtteid ja avalikku sektorit tegevusi koomale tõmbama, kuid vähendades ka nõudlust ja kinnisvara väärtust. 21. sajandi lõpuks prognoosib ÜRO Eesti aastaseks sündide arvuks ainult veidi üle 6000 lapse. Isegi kui prognoos on liiga pessimistlik, on raske ette kujutada, kuidas ligemale poole võrra kahanenud ja jätkuvalt vähenev maksumaksjate hulk suudaks 21. sajandi teisel poolel ülal pidada mitut avalik-õiguslikku ülikooli omamaise teadlaskonnaga, mitmekesisest rahvuskultuuri võrgustikku,

aga ka heaolu toetavat sotsiaalsüsteemi ja üleriigilist taristut. Seni pole sündide arvu vähenemine Eestis oma tegelikku mõju veel näidanudki, sest praegu kannavad ühiskonna toimimise põhiraskust enne 1990. aastaid sündinud suurearvulised põlvkonnad. Lähikümnenditel olukord paraku muutub.

Vastu ootusi algas eelmisel kümnendil aga sündimuslangus ka Põhjamaades, mis näitab, et esile võivad kerkida uued tegurid, millega seni pole osatud arvestada.

Meie lähim sugulasrahvas, soomlased, olgugi, et neid on arvuliselt viis korda rohkem, seisab sadadesse miljonitesse ulatava rahvaarvuga rahvaste hulgas siiski eestlastega üsna samas suurusjärgus ohu ees. Kujunenud olukorras peaks sündimuskriisiga tegelemine ja selle vähemalt osaline tagasi pööramine olema mõlema, nii Eesti kui Soome ühiskonna eluline huvi, kuid see arusaam juurdub visalt. Eestis küll satub rahva kestmise küsimus aeg-ajalt avalikkuse tähelepanu alla, kuid võrreldes näiteks kliimakriisi temaatikaga ei kuulu sündimuskriis kaugeltki veel poliitilise peavoolu teemade hulka. Peavoolu teemat pole madalast sündimusest kujunenud seni ka Soomes.

SOOME VALITSUS TEGELEB MADALA SÜNDIMUSEGA

Soome summaarne sündimuskordaja oli veel 2011. aastal 1,87 last naise kohta, kuid on sealtpeale järjest langenud, olles mullu vaid 1,26 last naise kohta, mis on vähem kui kunagi varem registreeritud. See teeb Soomest ühtlasi Euroopa kõige järsema sündimuslangusega riigi. Lisaks teistele Põhjamaadele on sündimus Soomes nüüd ka Eestiga võrreldes madalam, ehkki mitte palju.

Kas põhjuseks on rekordiliselt madalale langenud sündimuse näitajad või miski muu, aga sündimus on praeguseks olulise teemana Soome valitsuse töölauale jõudnud. 2023. aastal peaministri ametisse astunud Petteri Orpo valitsusprogramm näeb ette, et lastega perede ja sündimuse toetamise võimalusi tuleb uurida. (Valtioneuvosto 2023) Soome sotsiaalkaitseminister Sani Grahn-Laasonen kutsus 2024. aasta juunis kokku töörühma, et koostada sündimust toetav rahvastikupoliitika programm, mis peaks valmima juba 2025. aastal. Töörühma jaoks telliti ka raport, mis kaardistaks sündimust mõjutavad tegurid ning pakuks välja ideed sündimuse toetamiseks nii lühi- kui pikaajalises plaanis. (Valtioneuvosto 2024)

Raport valmis 2024. aasta oktoobris ning kannab pealkirja „20 ettepanekut lapsesaamise soovide toetamiseks. Uurimus Soome sündimuslangusest“ (Rotkirch 2024). Raporti koostas Soome tunnustatud rahvastikuteadlane Anna Rotkirch, kes on sündimust ja laste saamisega seonduvat aastaid uurinud ning varemgi Soome valitsusele nõuandeid jaganud. Raport üllatab mitmeti uute lähenevustega, millest paljud on samavõrra päevakohased ka madala sündimusega kimpus oleva Eesti jaoks.

Suurim muutus sündimuskriisile lahenduste otsimises paistab olevat see, et raporti põhifookus pole soovõrdsuse edendamisel, mis oli aastakümneid Põhjamaade perepoliitika alus. Värskes

raportis on ettepanekute raskuskese nihkunud laste ja pere suhtes positiivsete hoiakute kujundamisele, mis hõlmab nii ühiskonna teavitamist kui ka noorte nõustamist, ning sünditusea jätkuva kasvu pidurdamisele.

PÕHJAMAADE MUDEL EI ANDNUD KESTVAT TULEMUST

Raport nendib, et pikka aega usuti perepoliitika ja soovõrdsuse edenedes sündimuse naasmist taastetaseme lähedale ning seati eeskujuks Põhjamaade poliitikalahendusi helde vanemapuhkuse, kvaliteetse ja kättesaadava alushariduse ja muude perede heaolu meetmetega. Need paistsid võimaldavat ühtaegu nii emade töötamist kui ka taastetasemele lähedast sündimust. ÜRO varasemad rahvastikuprognosid nägid samuti ette, et sündimuslangus arenenud riikides peatub ning sündimus naaseb järk-järgult taastetaseme lähedale, stabiliseerudes tasemel 1,88 last naise kohta (UNDP 2015).

Oletati, et kui riigid hakkavad heaolüsteemide arendamisele ja soovõrdsuse edendamisele Põhjamaade eeskujul enam tähelepanu pöörama, siis võimaldab see sündimuse kasvule pöörata. Soomeski on seni peetud Põhjamaade madalaima sündimuse keskseks põhjuseks soovõrdsuses teistest Põhjamaadest maha jäämist ja nähtud lahendusena vanemapuhkuse isakvoodi suurendamist ja väikelaste emade töötamise soodustamist.

Vastu ootusi algas eelmisel kümnendil aga sündimuslangus ka Põhjamaades, mis näitab, et esile võivad kerkida uued tegurid, millega seni pole osatud arvestada. Sündimus on märgatavalt langenud Islandil, Norras, Rootsis, Soomes ja Taanis. Põhjamaade rahvastiku-uurijad sellist muutust ei oodanud ning kindlat arusaamist, mis nimelt on sündimuse vähenemise põhjustanud, alles otsitakse. (Thomas *et al.* 2022, Hart *et al.* 2024, Bergsvik, Fauske ja Hart 2021) Seetõttu on

igati asjakohane, et ka kõnealune raport keskendub uutele, varasemast erinevatele teemadele.

SUUR VÄLJAKUTSE ON SÜNNITUSEA TÕUS

Raport nimetab Soome sündimuslanguse tõsise väljakutsena emaks saamise keskmise vanuse tõusu üle 30. eluaasta. Nende muutuste taga on arenenud riikides 1970. aastatel alanud laste saamise edasilükkamine, millega teatud piiri ületamisel kaasneb viljakusprobleemide ja soovimatu lastetuse sagenemine.

Kui praegune väga madal sündimustase jääks püsima või kui sündimuslangus jätkuks, ületaks rahvastiku vananemine piiri, millega ühiskond pole suuteline heaolus suuremaid järeleandmisi tegemata kohanema.

Sünditusea tõus ei ole probleem seni, kuni esimese lapse saamise vanus jääb enamikul 20. eluaastatesse. Eestis on esmasünnitaja praegu keskmiselt ligi 29-aastane, kuid 1990. aastate algul, mil sünnitusiga tõusma hakkas, oli esmasünnitaja vaid 22–23-aastane. Tänu niisugusele lähtepunktile sai laste saamine Eestis pikalt edasi lükkuda, ilma et sel oleks märgatavat negatiivset mõju reproduktiivse jooksul saadud laste

koguarvule. Nüüd, mil esmasünnitaja keskmine vanus läheneb ka Eestis 30. eluaastale ning Soomes juba ongi üle selle, ei saa sünnitusea edasine tõus enam jätkuda nii, et see keskmist laste arvu ei mõjutaks. Laste saamise jätkuvat edasilükkamist soosiv ühiskonnakorraldus võib kaasa tuua lastetuse kasvu niigi väikesearvulistest sünnipõlvkondades. Laste saamise edasilükkamise pidurdamine on ülesanne, millega perepoliitika pole seni üldse tegelenud, märgitakse raportis. See tähendab ühtlasi, et puuduvad praktikas äraproovitud poliitikameetmed, mille abil oleks võimalik niisugust ülesannet lahendada. Need tuleb alles leida.

Raport juhib tähelepanu ka tehnoloogia arengu ja viljatusravi kättesaadavuse paranemise kahetisele mõjule. Ühest küljest on hea, et kaasaegsed ravimeetodid aitavad õnnelikeks lapsevanemateks saada neil, kellel see meditsiini abita ei õnnestuks. Teisalt on viljatusravi kättesaadavus loonud väära ettekujutuse, et laste saamist võib pikalt edasi lükata. Tööandjad on hakanud värbamisel pakkuma munarakkude külmutamist motiivatsioonipaketi osana ning ka meedias võidakse seda reklaamida emaks saamise edasilükkamise võimalusena. Raport juhib tähelepanu, et viljatusravi on sageli stressirohke ja koormav ning soovitud tulemus pole kaugeltki garanteeritud. Näiteks külmutatud munarakkude kasutamisel hinnatakse lapse saamise šansi keskmiselt 20 protsendile. Seejuures tuleb arvestada, et ka viljatusravi õnnestumise tõenäosus väheneb naise vanusega oluliselt. Raportis leitakse, et nii tööandjate kui kogu ühiskonna sõnum peaks siiski olema, et laste saamist tuleb alustada piisavalt noorena.

Kuigi endiselt on riike, kus lapsi sünnib rohkem kui pered ise sooviksid, on hoopis sagedasemaks muutunud, et lapsi õnnestub saada vähem kui sooviti – ka Soomes ja Eestis on see nii. Raportis leitakse, et pereplaneerimise tänapäevane paradigma peaks seetõttu hõlmama raseduste

vältimise võimaluste kõrval ka inimeste õigust ja võimalusi enda soovitud laste arvuni jõuda.

SÜNDIMUSLANGUSEL ON ULATUSLIK NEGATIIVNE MÕJU

Sündimuslangust nimetatakse raportis üheks kolmest globaalsest inimkonna ees seisvast kõige olulisemast muutusest kliima- ja tehnoloogiliste muutuste kõrval. Nenditakse, et kõik need kolm muutust mõjutavad inimeste igapäevast elu, majandust ja tulevikku mitut moodi ning nende mõju on omavahel põimitud. Kui praegune väga madal sündimustase jääks püsima või kui sündimuslangus jätkuks, ületaks rahvastiku vananemine piiri, millega ühiskond pole suuteline heaolus suuremaid järeleandmisi tegemata kohanema. Kuid sõltumata sellest, millises suunas liigub sündimus tulevikus, mõjutab juba aset leidnud sündimuslangus rahvastikuarengut ikkagi kogu käesoleva sajandi vältel. Sellega kaasnevad olulised mõjud majandusele ja sotsiaalsfäärile, milleks raport manitseb valmistuma ja kohanema.

Sageli pakutakse sündimuslanguse lahenduseks sisserännet, kuid raport seletab lahti, miks saab see olla vaid lühiajaline ja piiratud lahendus. Esiteks, uuel elukohamaal langeb sisserändajate sündimus ning ka nemad ise jäävad vanaks ja vajavad hoolt. Põhjamaade kogemus näitab, et sisserändajate sündimus võib sageli langeda elukohamaa omast madalamale. Lisaks võib ränne tähendada negatiivset mõju päritoluriigile ülalpeetavuse määra suurenemise ja nn ajude äravoolu tõttu, eriti kui sealgi on sündimus madal. Jätkusuutliku arengu seisukohast on seetõttu raske leida põhjendust, miks peaks ühiskond laste saamisele sisserännet eelistama, leitakse raportis.

Ühtlasi nenditakse, et väga madal sündimus on enamiku riikide jaoks uus olukord, millele pole lihtsat lahendust. Lahenduste otsimiseks soovitatakse

alustada sotsiaalpoliitilist arutelu, kus võtmetähtsusega oleks just noorte soovide ärakuulamine.

Raportis selgitatakse, et antinatalism ehk laste saamise taunimine või piiramine ei ole enam põhjendatud ökoloogilise kestlikkuse seisukohast, teisisõnu seda pole vaja ei oma riigi ega laiemalt inimkonna hävingust päästmiseks. Võrreldes muude teguritega, eelkõige süsinikuneutraalsete tehnoloogiate kasutuselevõtuga, oleks sündimuse edasisest vähendamisest tulenev ökoloogiline kasu väike ja selle toime avalduks planeedi päästmiseks liiga hilja (Budolfson ja Spears 2021). Teisalt rõhutatakse, et pronatalism ehk sündimuse edendamine ei tohiks ohustada sotsiaalset jätkusuutlikkust ja inimõigusi. Maailmas on riike, kus on hakatud piirama rasestumisvastaste vahendite ja raseduse katkestamise kättesaadavust. Raporti kohaselt ei ole need meetmed kusagil sündimust suurendanud, küll aga on sündimust negatiivne mõju naiste ja laste tervisele ning heaolule (Asadisarvestani ja Sobotka 2023).

Raportis tõdetakse, et keskne, kuid seni vastamata küsimus on, kas ja millisel tasemel sündimuslangus maailma eri piirkondades peatub ning kas sündimus võib kusagil kasvule pöörduda. Kindlalt töötavaid viise sündimuslanguse peatamiseks, ammuigi mitte sündimuse suurendamiseks ei ole veel teada. Raporti hinnangul ei tohiks see siiski takistada madala sündimuse probleemi julget ja avatud käsitlemist, mille hea näide ka see raport ise on.

TEADLIKKUSE JA HOIAKUTE KÜNDAMINE

Raportis on toodud 20 konkreetset ettepanekut, mis puudutavad mitte ainult kitsas mõttes perepoliitikat, vaid olulisel määral ka tervise- ja hariduspoliitikat, kuid mitte ainult. Kaudsemalt on haaratud veel laiem ring poliitikavaldkondi, kusjuures suurt rolli nähakse teadlikkuse kasvul ja hoiakute muutmisel.

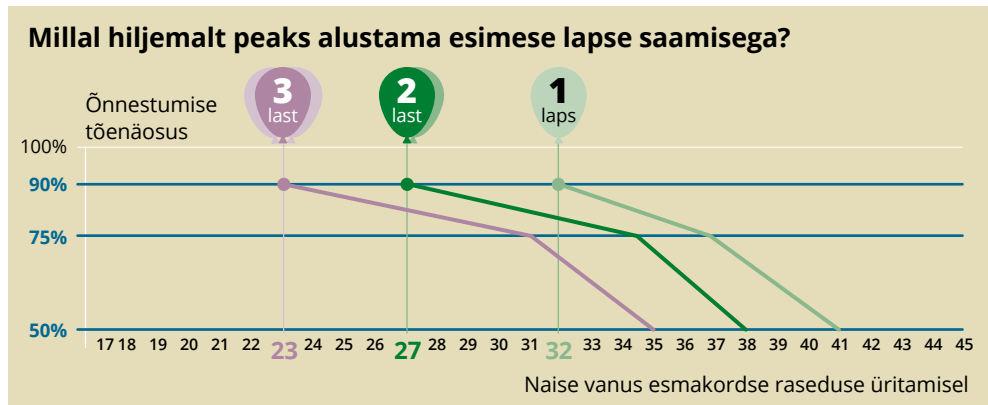
Suur osa raportis pakutud meetmetest on otseselt seotud sünnitusea tõusu pidurdamisega, näiteks viljakusalase teadlikkuse tõstmisega nii kooliprogrammi kaudu kui ka laiemalt, ning oskustega planeerida pereloomet käsikäes tööeluga. Soomes läbi viidud uuring on näidanud, et peaaegu iga teine mees ja iga viies naine ei tea vanuse ja viljakuse seoste kohta, arvates, et viljakus langeb alles pärast naise 40. eluaastat või oskamata üldse midagi selle kohta vastata. Eriti kehvad olid teadmised noortel 20–24-aastastel,

Selleks, et 90-protsendilise tõenäosusega saada kaks last loomulikul teel, tuleks esimese lapse saamisega alustada hiljemalt 27. eluaastal.

meestel ja madalama haridusega vastajatel. (Rotkirch *et al.* 2017)

Raporti soovitusel lähtuvad põhimõttest, et ühiskond peaks rohkem arvestama naiste reproduktiivbioloogiaga, mitte vastupidi. Laste saamist ei peaks karjääri ehitades määramatusse tulevikku lükama, mille tagajärjeks võib olla soovimatu lastetus või soovitud laste arvuni mitte jõudmine, nagu varasemalt juttu oli. Ka Eesti noortes on juba aastaid süstitud karjäärikeskset mõtlemist, seega on siin kindlasti oluline mõttekoht ka Eesti jaoks.

Raportis on välja toodud ka naise viljakuse ja vanuse seosed. See teave on

JOONIS 3. Mis vanuses tuleks alustada esimese lapse saamisega?

Allikas: Habbema, J. D. F., Eijkemans, M. J. C., Leridon, H., te Velde, E. R. (2015). Realizing a desired family size: when should couples start? *Human Reproduction*, 30 (9), 2215–2221.

mõtlemapanev. Kuigi meeste viljakus langeb vanusega samuti, toimub see aeglasemalt ega lõpe nii järsult nagu naistel. Naiste viljakus on raporti kohaselt kõrgeim 24-aastasena, püsib üsna kõrge 30–32-eluaastani, kuid hakkab pärast 31. eluaastat vähenema. Tõenäosus rasestuda ja sünnitada terve laps on 35. eluaastaks umbes poole võrra väiksem kui 25-aastaselt. Selleks, et 90-protsendilise tõenäosusega saada kaks last loomulikul teel, tuleks esimese lapse saamisega alustada hiljemalt 27. eluaastal. Kui alustada sellega 34-aastasena, on õnnestumise tõenäosus juba 75 protsenti. Viljatusravi võib mõne aasta lisaega anda, kuid suure tõenäosusega eesmärgini jõudmiseks tuleks kahe lapse saamiseks alustada ikkagi hiljemalt 31-aastaselt, nenditakse raportis.

Samas ütleb raport ühtlasi, et viljakus on igal inimesel erinev ja sõltub ka partnerist, kuid soovitatav on siiski arvestada, et laste saamise edasilükkamine igal juhul vähendab lapsevanemaks saamise tõenäosust. Individuaalsest viljakusest paremini teadlik olemiseks pakutakse raportis välja viljakuse kontroll tervishoiuasutuses kõigile 26-aastastele ja vanematele naistele. Mitmes riigis selliseid meetmeid juba ka plaanitakse või rakendatakse.

(Hahamah ja Berijoux 2022). Lisaks peetakse raportis vajalikuks koostada üle 25-aastastele naistele infopakett, kuhu oleks koondatud nii viljakust kui ka viljakusravi puudutav olulisem info. Leitakse, et informeerituna saavad naised teha teadlikke valikuid ja mitte libiseda olukorda, kuhu nad tegelikult sattuda ei soovinud.

Mitmesuguste sündimus-, pereloo- ja viljakusalaste nõustamiste ja koolituste korraldamise kõrval pakub raport välja ka väga jõulise majandusliku hoova laste saamise varasemaks nügimiseks: 10 000 – 30 000 euro väärtuses riigi pakutavaid hüvesid, kui esimene laps sünnib enne 30. eluaastat. Mil viisil konkreetselt neid hüvesid pakkuda, seda raport ei ütle, vaid jätab küsimuse üksikasjaliku läbitöötamise poliitikakujundajatele. Raportis on soovitusena välja toodud ka õpingute varasema lõpetamise ning õpingute ja lapsevanemaks olemise ühendamise soodustamine, mis teenivad samuti sünnitusea tõusu pidurdamise eesmärki.

PAARISUHE VAJAB TURGUTAMIST

Raportis kirjeldatakse põhjalikult ka praeguse aja noorte paarisuhete haprust, mida on samuti nähtud sündimuslanguse ühe juurpõhjuse. Paarisuhted on

põlvkonniti oluliselt muutunud – kui aastatel 1969–1970 Soomes sündinutest sündis kaks kolmandikku esimesse paarisuhtesse, siis 1990. aastatel sündinute põlvkonnas on suurem tõenäosus esmakooselus lahku minna, kui ühine laps saada isegi kümnendal kooseluaastal. (Rahnu ja Jalovaara 2023) Muide, sama suundumust võib märgata ka Eestis. (Rahnu 2024)

Ootused pereelu kvaliteedile on tõusnud ning halbade suhetega lepitakse varasemast vähem. Lapse saamisele eelneb varasemast palju pikem kooselu ja üksteise tundmaõppimise periood, kusjuures mitterahuldavad suhted lõpetatakse, niisugustesse suhetesse lapsi enamasti ei sünni. Sagedamini jõuavad lapsed sündida alles teises kooselus või järgnevastes kooseludes. Seetõttu peetakse raportis vajalikuks paarisuhtet toetavate teenuste, sh perenõustamise kättesaadavuse tagamist tervise- ja sotsiaalsüsteemi kaudu, samuti kiiret abi vaimse tervise probleemide korral.

Kuna esmakooselust lapsi sageli enam ei sünni, jääb sündimus madalamaks, sest mitte kõik ei leia uut partnerit või leiavad alles siis, kui vanus enam (soovitud arvul) lapsi saada ei võimalda. Veel tuuakse välja, et kõige enam on vähenenud paarisuhtes olevate 18-34-aastaste osakaal just madala ja keskmise haridusega inimeste hulgas. Seega väljendub lastetuses osati ka ebarõrdsus ühiskonnas, mis osutab tõrjutust vähendavate poliitikameetmete olulisusele ka sündimuse vaatenurgast.

Olulist negatiivset mõju suhetele ja seeläbi sündimusele nähakse raportis ka nutimaailma uppumisel, mis pärsib vahe- tut suhtlemist inimeste vahel. Seetõttu tehakse ettepanek, et riik võiks välja töötada päevase ekraaniaja soovitusel. Viljakusalase teadlikkuse tõstmine koos paarisuhete ja nooremas vanuses laste saamise toetamisega võiks kokkuvõttes tagada selle, et soovitud lapsed tegelikult ka sünnivad ning sündimus seeläbi kasvab. Need noortele, veel lapsi mitte omavatele

inimestele suunatud tegevused on uued elemendid, mis tuleb raporti kohaselt perepoliitika tööriistakasti lisada.

PERETOETUSED ON JÄTKUVALT OLULISED

Teine teemade ring, millest raporti soovitusel tõukuvad, on perede toimetulek. Olulist rolli nähakse perepoliitikal – investeringud lastehoidu ja alusharidusse, piisava pikkusega vanemapuhkus ning rahalised toetused lastega peredele teadaolevalt toetavad sündimust ja ühtlasi ka perede heaolu. Raportis leitakse, et väike- lastega perede heaolu edendamine ning lastega peredele pakutava toe arendamine on võtmetähtsusega, et soovitud lapsed ka tegelikult peredesse sünniks. Samuti juhitakse raportis tähelepanu sobiva ulaseme kättesaadavuse potentsiaalsete olulisusele, ehkki selle kohta on põhjalikuid uurimusi veel vähe.

Samuti leitakse, et esimese lapse ning järgnevate laste saamist mõjutavad tegurid on erinevad. Kasvava lastetuse tingimustes on Soome peamine küsimus, et noored üldse loovad pere ja siin n-ö tavapärastest perepoliitika meetmetest enam ei piisavat. Nenditakse, et see, mis toimus varasematel kümnenditel, praegu sündmust kasvama ei pane – näiteks kui lapse saamist takistab partneri puudumine, siis ainuüksi lastetoetuste tõus seda ei lahenda.

Siiski ei soovita sellega öelda, et heldelt tasustatud vanemapuhkust ja toetusi pole vaja. Neile, kes on esimese lapse juba saanud, on toetused ja muu rahaline tugi järgmiste laste planeerimisel oluline (Thomas *et al.* 2022, Hart *et al.* 2024, Bergsvik, Fauske ja Hart 2021). Raportis on välja toodud, et Soome panustab Euroopa paremikuga võrreldes proportsionaalselt mõnevõrra vähem raha perede toetamisse ning laste kasvatamine on seetõttu perede jaoks kulukam. Leitakse, et see asjaolu võib mõjutada sündimust negatiivselt, eriti just madalama sissetulekuga perede

puhul, kes kaaluvad teise või kolmanda lapse saamist. Teisalt on raha- ja ajakulu uurides selgunud, et Euroopas panustavad lapsevanemad uue põlvkonna kasvatamisse kolm korda rohkem ressursse kui ülejäänud ühiskonnaliikmed, kusjuures erinevus on suurim just Rootsis ja Soomes. (Vanhuysse, Medgyesi ja Gal 2023) Seegi kinnitab, et kulude hüvitamise teema on oluline.

Laste kasvatamise kulude hüvitamise eesmärgiks peaks raporti hinnangul olema, et laste saamine ja kasvatamine ei vähendaks sissetulekuid ega pensioni. Rõhutatakse ka sotsiaaltoetuste rolli, et kolme-nelja lapsega pered ei jääks väiksemate peredega võrreldes halvemasse olukorda. Erinevalt Eestist ei ole Soomes pensionilisa laste eest, mistõttu laste kasvatamise tõttu tööst eemalolek või

Teiste riikide kogemus näitab, et piiri, millest sündimus madalamale enam ei lange, pole olemas.

osaajatöö vähendavad pensioni ja suurendavad ka pensionilõhet, kuna sagedamini on tööst eemal emad. Kuna lastega seotud toetuste ja hüvitiste saajad on ka suures osas naised, siis nähakse raportis lastega seotud kulude suuremat kompenseerimist ühtlasi võimalusena emadusloivu tasandada.

EESTIL ON SOOMELT ÕPPIDA

Kirjeldatud kahene lähenemine perepoliitikale – ühelt poolt pere loomist ja teiselt poolt pere suurenemist mõjutavate meetmete eristamine, on uudne, kuid

veenev ning võiks leida rakendamist ka Eestis. Nagu Soome puhul, nii on ka Eesti uuringud näidanud, et põhjused, mida nimetatakse lapse saamise takistusena, erinevad lapsevanematel ja veel lapsi mitte saanutel. (TLÜ 2020) Kui viimaste puhul on oluline takistus partneri puudumine ja muude tegevustega hõivatus (kool ja töö), siis esimeste puhul domineerivad majanduslikud põhjused. Seetõttu peaks ka perepoliitika meetmete pakett arvestama erinevate sihtrühmade erinevaid vajadusi ja olukordi. Teine oluline raportis sisalduv sõnum puudutab valdkondlike poliitikate omavahelist lõimitust. Kuna sündimusele avaldab mõju väga lai ja mitmekesine tegurite kogum, mis hõlmab haridust, tööturgu, vaimset ja füüsilist tervist, eluaset, ühiskonnas domineerivaid väärtusi, piirkondlikku arengut jpm, siis on tähtis, et võimalikult paljud valdkondlikud poliitikad teeniksid ka sündimuse toetamise eesmärki.

Raportisse on pääsenud ka ettepanekuid, mis teevad kerge näpuvibutuse valitsuse suunas. Soovitatakse luua riiklik süsteem sündimuse valdkonna tegevuste koordineerimiseks – organisatsioonid ja tegutsejad peaks toimima võrgustikuna, sest vaid koostöös on võimalik edu saavutada. Samuti soovitatakse lastega perede ja hariduse rahastamist suurematest kärbetest säästa.

Report on üle saja lehekülje pikk ja väga infotihe. Seesugust kvaliteetset analüüsi oleks kahtlemata vaja ka Eesti sündimuse kohta, kuigi riikide erinevustest tulenevalt oleksid rõhuasetused tõenäoliselt veidi erinevad. Igal juhul on Soome astunud olulise sammu edasi nii jutuks olnud raporti koostamise, aga muidugi ka madala sündimuse teema valitsusprogrammi lisamise ning rahvastikupoliitika töörihma loomisega.

Eestil on võimalik siin Soomelt õppida – mitte oodata probleemide edasist süvenemist, vaid asuda tegutsema otsekohe. Näiteks Lõuna-Korea, kus sündimus on olnud niigi ülimaldal, suutis 2023. aastal

endiselt üllatada – sündimuskordaja langes 0,72 lapseni naise kohta, riigi kõige madalama sündimusega piirkonnas aga kõigest 0,33 lapseni naise kohta.

Eestis on sündimus näidanud juba kolm aastat järjest registreerimisajaloo madalamat taset. See võiks olla piisav põhjus, et liiga vähese järelkasvu probleem ka Eesti valitsuse lauale jõuaks ja ehk isegi poliitika peavoolu teemaks saaks. Iseenesest sündimus taastetasemele lähemale kindlasti ei tõuse, tegevusetuse korral sündimuslangus pigem jätkub.

Kuna madal sündimus on saanud globaalseks probleemiks, võiks Eesti panustada selles küsimuses ka rahvusvahelisse koostöösse. Miks mitte alustada kasvõi mõttest, mis käidi välja jutuks olnud raportis – ettepanek korri-geerida ÜRO säästva arengu eesmärged, et need arvestaks muutunud olukorraga. Kui probleemiks pole enam laste sünd, vaid nende sündimata jäämine, peaksid poliitikavalikud ja meetmed muutuma, ning seda ka rahvusvahelisel tasemel, mitte ainult Eestis või Soomes.

KASUTATUD ALLIKAD

ASADISARVESTANI, K., SOBOTKA, T. (2023). A pronatalist turn in population policies in Iran and its likely adverse impacts on reproductive rights, health and inequality: a critical narrative review. – *Sexual and Reproductive Health Matters*, 31 (1), article 2257075. – <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/26410397.2023.2257075>

BHATTACHARJEE, NATALIA V. *et al.* (2024). Global fertility in 204 countries and territories, 1950–2021, with forecasts to 2100: a comprehensive demographic analysis for the Global Burden of Disease Study 2021. – *The Lancet*, Volume 403, Issue 10440, 2057–2099. – [https://www.thelancet.com/pdfs/journals/lancet/PIIS0140-6736\(24\)00550-6.pdf](https://www.thelancet.com/pdfs/journals/lancet/PIIS0140-6736(24)00550-6.pdf)

BERGŠVIK, J., FAUSKE, A., HART, R. K. (2021). Can policies stall the fertility fall? A systematic review of the (quasi-) experimental literature. – *Population and Development Review*, 47 (4), 913–964. – <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/padr.12431>

BUDOLFSON, M., SPEARS, D. (2021). Population ethics and the prospects for fertility policy as climate mitigation policy. – *The Journal of Development Studies*, 57 (9), 1499–1510. – <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00220388.2021.1915481>

HAHAMAH, S., BERIJOUX, S. (2022). Rapport sur les causes d'infertilité – Vers une stratégie nationale de lutte contre l'infertilité. Ministère du travail de santé et des solidarités. – <https://sante.gouv.fr/ministere/documentation-et-publications-officielles/rapports/sante/article/rapport-sur-les-causes-d-infertilite-vers-une-strategie-nationale-de-lutte>

HART, R. K., BERGŠVIK, J., FAUSKE, A., KIM, W. (2024). Causal analysis of policy effects on fertility. *Handbook of Labor, Human Resources and Population Economics*, 1–25.

RAHNU, L. (2024). Kooselu ning esiklapse sünd. Eesti ja Põhjamaad. Ettekanne Pühajärve rahvastikuseminaril 21.09.2024. – <https://peresihkapital.ee/app/uploads/2024/10/03-Leen-Rahnu-Kooselu-ja-esimene-sund-21092024-jagamiseks.pdf>

RAHNU, L., JALOVAARA, M. (2023). Partnership dynamics and entry into parenthood: Comparison of Finnish birth cohorts 1969–2000. *Advances in Life Course Research*, vol 56. – <https://doi.org/10.1016/j.alcr.2023.100548>

ROTKIRCH, A. (2024). 20 ehdotusta lapsitoiveiden tukemiseksi: selvitys syntyvyyden laskusta Suomessa. Valtioneuvoston julkaisuja 2024: 46. – <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-977-9>

ROTKIRCH, A., TAMMISALO, K., MIETTINEN, A., BERG, V. (2017). Miksi vanhemmuutta lykätään? Nuorten aikuisten näkemyksiä lastensaannista. Perhebarometri 2017. Väestöntutkimuslaitos Katsauksia E51. Helsinki: Väestöliitto. – <https://www.vaestoliitto.fi/verkkojulkaisut/miksi-vanhemmuutta-lykataan/>

THOMAS, J., ROWE, F., WILLIAMSON, P., LIN, E. S. (2022). The effect of leave policies on increasing fertility: a systematic review. – *Humanities and Social Sciences Communications*, 9 (1), 1–16. – <https://www.nature.com/articles/s41599-022-01270-w>

TLÜ (2020). Lapsesaamise motiivid ja takistused: Eesti pere- ja sündimusuuringu tulemused. Tallinna Ülikooli Ühiskonnateaduste Instituut ja Eesti Demograafia Keskus. – <https://peresihkapital.ee/app/uploads/2020/04/Lapsesaamise-motivid-ja-takistused-Eesti-Pere-ja-S%C3%B4ndimusuuringu-tulemused-2020.pdf>

United Nations Population Division, 2024. *World Population Prospects: The 2024 Revision*. – <https://population.un.org/wpp/>

United Nations Population Division, 2015. *World Population Prospects: The 2015 Revision*. – <https://www.un.org/en/development/desa/publications/world-population-prospects-2015-revision.html>

UNFPA, Programme for Action, Adopted at the International Conference on Population and Develop, Cairo 5-13 September 1994. – https://www.unfpa.org/sites/default/files/event-pdf/PoA_en.pdf

VALTIONEUVOSTO (2023). Vahva ja välittävä Suomi. Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma 20.6.2023. Valtioneuvoston julkaisuja 2023: 58. – <https://valtioneuvosto.fi/hallitukset/hallitusohjelma#/>

VALTIONEUVOSTO (2024). Selvityshenkilö esittää keinoja syntyvyyden laskun pysäyttämiseksi. Sosiaali- ja terveystieteiden tiedejulkaisu 10.10.2024. – <https://valtioneuvosto.fi/-/1271139/selvityshenkilo-esittaa-keinoja-syntyvyyden-laskun-pysayttamiseksi>

VANHUYSSSE, P., MEDGYESI, M., GAL, R. I. (2023). Taxing Reproduction: The Full Transfer Cost of Rearing Children in Europe. – Royal Society Open Science, 10 (10). Article 230759. – <https://royalsocietypublishing.org/doi/10.1098/rsos.230759>